

تلاش امام سجاد(ع) برای پیشروی جهان تشیع/ احیای فقه امامیه

استادیار گروه تاریخ و تمدن دانشگاه باقرالعلوم(ع) گفت: یکی از مهمترین اقدامات امام سجاد(ع) ارائه مفهوم دقیق امامت و کارکردهای علمی و آموزشی آن در برابر شاخصه های غلط حاکم بر جامعه اسلامی بود.

استادیار گروه تاریخ و تمدن دانشگاه باقرالعلوم(ع) گفت: یکی از مهمترین اقدامات امام سجاد(ع) ارائه مفهوم دقیق امامت و کارکردهای علمی و آموزشی آن در برابر شاخصه های غلط حاکم بر جامعه اسلامی بود.

به گزارش خبرنگار مهر، در سالروز شهادت امام زین العابدین(ع)، با حجت الاسلام والمسلمین محمدجواد یآوری، استادیار گروه تاریخ و تمدن دانشگاه باقرالعلوم(ع) به گفتگو نشستیم.

حجت الاسلام یآوری گفت: یکی از محورهای مهم در زندگی و حیات علمی، فرهنگی و اجتماعی امامان شیعه(ع)، بررسی نقش آنان در شکل گیری و تعالی فرهنگ و تمدن اسلامی به ویژه در بخش نظام تعلیم و تربیت است. تا کنون نگاه جامع و کاملی به این موضوع نشده است و نسل امروز برخورد فرض می داند که الگویی از این نظام را داشته باشد تا بتواند ضمن عبور از بحران های موجود، به تعالی خود نیز فکر کند و جامعه اسلامی را در بخش نرم افزار و سخت افزار تعالی ببخشد. نظامی که بتواند، در شرایط موجود، ضمن تولید محتوا و تدبیر امور علمی و فرهنگی برای عبور شیعه از بحرانهای سخت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، قدرت هموردی با دیگر نظامهای مخالف را داشته باشد.

وی افزود: سیره امام سجاد(ع) به دلیل برخورداری از وضعیت ویژه بعد از واقعه کربلا و عصری که خفقان سیاسی بر فضای فعالیتهای شیعی وجود دارد، اهمیت دارد تا با تکیه بر آن به این سؤال پاسخ داده شود که سیاستگذاری و راهکارهای امام سجاد(ع) برای تعالی تمدن اسلامی در قالب توجه به نظام تعلیم و تربیت اسلامی چگونه ارزیابی می شود.

استادیار گروه تاریخ و تمدن دانشگاه باقرالعلوم(ع) گفت: پس از شهادت امام حسین(ع)، امام سجاد(ع) براساس نصب الهی به مقام امامت امت رسید. ولایت ایشان همزمان با حاکمیت بنی مروان و وضعیت بُغرنج اخلاقی، اجتماعی جامعه اسلامی بود. وضعیتی که در آن، مبارزه با تشیع و معارف آن امری عادی بود. عصری که شنیدن لفظ کافر برای حجاج بن یوسف حاکم عراق، بسیار آرام‏ بخش‏ تر از شنیدن لفظ شیعه بود. دوره ای که بخشی از آن همگام با آزار و زندانی شدن شیعیان و امام آنان همراه بود. امام سجاد(ع) در این شرایط سخت و همراه با تقيه، امامت امت را عهده دار شد. ایشان درباره وضعیت فکری جامعه عصر خویش فرمودند: «در مکه و مدینه بیست نفر مرد پیدا نمی شد که ما را دوست داشته باشند»‏

وی اظهار داشت: از شاخصه های علمی و فرهنگی این دوره، استمرار منع نگارش و نقل سیره نبوی(ص)، انحراف مردم از مسیر حقیقی اسلام، فقیه سازی در برابر فقه اهل بیت(ع)، حجیت بخشی به سخنان خلفا توسط قصه گوینان و مبلغان، رشد دیدگاههای انحرافی اهل حدیث، بروز بدعت ها، جعل حدیث، مُندرس شدن نشانه های دین، بازگشت به جاهلیت و دور شدن مردم از نور وجودی اهل بیت(ع) بود. بنی امیه با روشهای گوناگون تلاش کردند تا مرجعیت امام سجاد(ع) مطرح نگردد و مردم را به سمت خود کشانده و طبق مکتب خلفا پیورانند. چنانکه اقدامات آنان به جایی رسید که شیعیان مناطق مختلف از جمله خراسان احکام حج، احکام حلال و حرام خود را نمی‏ دانستند.

وی درباره فعالیت های تربیتی و آموزشی امام سجاد(ع) گفت: امام سجاد(ع) با در نظر گرفتن شرایط، برای پیشروی جهان تشیع، به یکسری اقدامات اساسی دست زد. یکی از مهمترین اقدامات ایشان در جهت تبیین رهبری نظام آموزشی امامیه، ارائه مفهوم دقیق امامت و کارکردهای علمی و آموزشی آن در برابر شاخصه های غلط حاکم بر جامعه اسلامی بود. ایشان فرمودند: «اهل بیت(ع) وارثان علم رسول خدا(ص) هستند. همه علوم نزد ماست. ما برگزیدگان خدا و اوصیای رسول خدا(ص) هستیم و از هر فرد دیگری در آموزش قرآن و دین سزاوارتریم»‏ نصرین اوسطائی می گوید: «علی بن حسین(ع) به من می‏ گفت: مردم برای پرسش سؤالهائشان به کجا میروند، گفتم: اینجا و آنجا میروند. امام(ع) فرمود: به آنان بگویید که نزد من بیایند»‏

حجت الاسلام یآوری گفت: امام سجاد(ع) در عرصه نظام آموزشی فعالانه کار خود را آغاز کرد. ایشان با استناد به سخنان رسول خدا(ص) بر جایگاه رفیع علم آموزی در نزد پروردگار و نگارش و تدوین آموزه ها تأکید داشت. امام در فضای

ممنوعیت نقل و نگارش سیره، به آموزش فرزندان خود اهتمام ورزید. امام سجاد(ع) علاوه بر آنکه جمعه‌ها در مسجد مدینه کرسی درس داشت، مردم مطالب ایشان را نوشته یا حفظ می‌کردند. در دیگر اوقات نیز در منزل خویش کرسی درس و پاسخ‌گویی به سؤالات داشت. همچنین برای تشویق و برانگیختن حلقه‌های درسی، در کنار دانشجویان می‌نشست و می‌فرمود: «علم را از هرکه و هرجایی که می‌توانی فراگیر و بخواه»؛ او طالب علم را تکریم، آداب متعلمان را به آنان می‌آموخت، حقوق معلم را گوشزد و تکرار می‌کرد. توجه جدی امام سجاد(ع) به عنوان فرزند رسول خدا(ص) و مفسر حقیقی اسلام ناب، به وضعیت علمی و آموزشی حاکم بر جامعه و برقراری کرسی درس، زمینه‌ای را فراهم کرد تا گروه‌های مختلفی از شیعیان و عامه چون محمدبن مسلم زُهری از علمای عامه، قیسبن ماصر، حُمرانبن اعین و ابو خالد کابلی از دانشمندان شیعه، نزد امام کسب علم کردند. شیخ مفید(م۴۱۳ق) می‌نویسد: «فقهای عامه، علوم زیاد و مطالب مشهوری از موعظه‌ها، دعاها، فضائل قرآن، حلال و حرام، مغازی و ایام العرب را از امام سجاد(ع) نقل کرده‌اند».

این کارشناس تاریخ اسلام درباره بحران‌های زمانه امام سجاد(ع) گفت: یکی از مسائل اصلی این دوره، رشد فقیهان سنی بود. عصری که بنابر گفته منابع روایی و تاریخی عصر فقاقت نام گرفت. فقهای هفتگانه، که برخی از آنان از خاندانهای بزرگ و مشهور در نزد عامه مردم بودند، ظهور کردند. امام سجاد(ع) کاری کرد که به آگاه‌ترین فرد به فقه در مدینه و افضل دانشمندان زمان خویش شهرت یافت. وی در طول ۳۴ سال فعالیت علمی و فرهنگی میراث عظیمی را برای تشیع باقی نهاد و آنان را از سخت‌ترین بحرانها عبور داد. نتیجه علمی و عملی فعالیت‌های امام آن بود که ضمن عرضه فقه نبوی(ص) به علمای عامه، برخی از باورهای فقهی آنان را تصحیح و به مبارزه با فقیهان درباری که جعل حدیث می‌کردند، پرداخت. همچنین تبیین و تدریس آموزه‌های امامیه را در دستور کار خود قرار داد و نتیجه آن حضور بسیاری از شیعیان نزد وی بود. چنانکه ابو خالد کابلی و قاسمبن عوف از درس محمدبن حنفیه جدا شده و به همراه برخی از خاندان‌های آئین از جمله عبدالملک و حُمران به تشیع پیوستند.

حجت الاسلام یآوری گفت: از دیگر اقدامات اساسی امام سجاد(ع) در بازسازی و کادرسازی نظام آموزشی شیعه باتوجه به بدیل‌سازی دستگاه خلافت، تربیت شاگردان بود. شاگردان مبرزی که با کسب علم از محضر امام در مدینه، اساس مدرسه فقهی و تفسیری فعالیت را بنیان نهادند. در این میان می‌توان به قاسم بن محمدبن ابی‌بکر، ابو خالد کابلی، محمدبن جُبَیربن مُطعم، یحیی بن اُمّ و طویل، جُبَیربن مطعم؛ سعیدبن جُبَیر، ابو حمزه ثمالی، جابر بن عبدالله انصاری، حُمرانبن اعین و قیسبن ماصر اشاره کرد. این شاگردان افزون بر برقراری کرسی درس در مساجد و مراکز دینی، سهم به‌سزایی در نگارش میراث مکتوب داشته و موفق به بقای شیعه و گسترش آن شدند. روش کار آنان اهتمام به نقل سخنان رسول خدا(ص) و ائمه اطهار(ع) بود. آنان برای حراست از این میراث، صحت آنچه را می‌شنیدند، از خود امام جویا می‌شدند. به عنوان نمونه می‌توان به عرضه صحیفه الزهد امام سجاد(ع) از سوی ابو حمزه ثمالی بر خود آن حضرت اشاره کرد.

وی با بیان اینکه ابو حمزه ثمالی راوی رساله حقوق امام سجاد(ع) است، گفت: او سخنان امام را یادداشت و منتشر می‌کرد. او می‌گوید: «به نوشته‌ای برخورددم که در آن گفتاری از امام سجاد(ع) درباره زهد بود. آن را نوشتم و به حضور امام بردم و بر ایشان عرضه کردم. امام آن را شناختند و درستی نوشته و هرچه در آن بود را تأیید کردند»؛ ابو حمزه افزون بر تألیف آثار چون النوادر، تفسیر القرآن و الزهد، جلسات درس تفسیر و فقه داشت که فقیهان دور وی جمع می‌شدند. این تلاش آموزشی مورد توجه شیعیان و عامه بود. بعدها امام رضا(ع) نیز او را به سلمان و لقمان حکیم تشبیه کرد.

حُمران بن اعین و قیسبن ماصر نیز از کسانی بودند که دانش کلام را از امام سجاد(ع) آموختند. آنان با شرکت در مجالس مناظره به دفاع و تبیین آموزه‌های شیعی می‌پرداختند. حُمران علم نحو و قرائت را از ابوالاسود دؤلی فراگرفت. وی از فقها و قراء کوفه بود و بعدها نوشته‌های خود را بر امام باقر(ع) قرائت کرد. یکی دیگر از کسانی که در این دوره از فعالیت علمی و آموزش دست برنداشت، عبدالله بن عباس بود. او در مکه فعالیت‌های خود را ادامه داد و به دلیل داشتن باورهای شیعی، مورد خشم دستگاه بنی‌زبیر قرار گرفت و به طائف تبعید شد. ابن عباس، در این دوره توانست شاگردانی چون سعیدبن جُبَیر را تربیت کند که مردم را برای دریافت علم به او ارجاع دهد. جابر بن عبدالله انصاری نیز هر بامداد به خانه امام سجاد(ع) می‌رفت و از محضر امام باقر(ع) کسب علم می‌نمود و این امر موجب تعجب و اعتراض مردم مدینه شده و می‌گفتند: «صحابی پیامبر(ص) از این کودک آموزش می‌بیند»؛ جابر صحیفه‌ای داشت که دست به دست در میان دانشمندان می‌گشت و از روی آن قرائت می‌کردند. ابن ابی‌بشیر گوید: «به پدر سُفیان بن عَیْثَه گفتم چرا تو مانند سلیمان یَشکری از جابر روایت نمی‌گویی؟ گفت: برای این که سلیمان می‌نوشت، ولی من نمی‌نوشتم»؛ جابر نزد او بود و قَتَادَه بن دَعَامَه نیز از سلیمان یَشکری آنرا نسخه برداری کرد. در گزارش دیگری، صحیفه جابر نزد گروهی بوده و آن را بر قَتَادَه و

حسن بصری عرضه کرده و اجازه استفاده از آنرا داده‌اند؛ zwnj&.

استادیار گروه تاریخ و تمدن دانشگاه باقرالعلوم(ع) گفت: در عصر امام سجاد(ع)، افزون بر مردان، زنان نیز کرسی درس و تدوین آثار علمی داشتند. چنانکه طبق گزارش نجاشی(م۴۵۰ق)، علیّه، دختر امام سجاد(ع) دارای کتاب و براساس گزارش ابوالفرج اصفهانی(م۳۵۶ق)، سکینه دختر امام حسین(ع) در دانشهای ادبی و نقد شعر پایگاه والایی داشت.

وی در پایان گفت: در یک جمع بندی می توان گفت، امام سجاد(ع) با درنظر گرفتن اهتمام خلفا در منع نگارش سیره و تلاش مضاعف علمای اهل سنت در برقراری کرسی های درس فقه در ترویج آموزه های مکتب خلفا، به صدور فتوا و نقد فتاوی عامه، مناظره و نقل حدیث رسول خدا(ص) پرداخت و بدین وسیله محل رجوع مردم و دانشمندان از عامه و امامیه قرار گرفت. ایشان با ظهور در سیمای یک فقیه و محدث آگاه به سیره نبوی(ص)، احیاگر فقه امامیه بود. اگرچه شیعیان در این دوره در عرصه های گوناگون از سوی حاکمان تحت کنترل بودند، گاهی فرار کرده و برخی از آنان شهید شدند، اما برخی از بزرگان آنان عرصه آموزش و پژوهش را ترک نکرده و برای تداوم فعالیتهای علمی و آموزشی، با راهکارهای مختلف افزونبر نفی انحصار عالمان درباری اهل سنت در علم، به حراست از میراث شیعه و ترویج علوم به ویژه در حوزه فقه و حدیث پرداختند. کمترین نتیجه فعالیت های آنان، حفظ اسلام ناب و هویت شیعه، تمایز آموزه های امامیه از دیگران و عبور آنان از بحرانهای موجود بود.

سارا فرجی